

Матеріал для підготовки до уроку української літератури

- 1. План розповіді біографії письменника.**
- 2. План-висновок «Значення творчості письменника».**
- 3. План аналізу творів різних жанрів.**
- 4. План до характеристики образу літературного персонажа в старших класах.**
- 5. Як виразно читати художній текст.**
- 6. Орієнтовна схема аналізу прочитаного.**
- 7. Як підготуватися до переказу твору або його уривка.**
- 8. Як підготуватися до твору-роздуму про літературного героя.**
- 9. Як писати твір компаративного характеру.**
- 10. Правила проведення дискусії.**
- 11. Теорія літератури. Художні засоби тексту.**
- 12. Літературні напрями.**
- 13. Роди та жанри літератури. Драматичні жанри. Епічні жанри. Ліричні жанри. Ліро-епос та інші міжродові і суміжні жанри.**
- 14. Аналіз літературного твору. Зміст твору. Форма твору.**
- 15. Віршування. Найпоширеніші системи віршування. Розмір вірша. Рима. Римування.**

План розповіді біографії письменника.

1. Чим характерна історична епоха, в яку жив письменник?
2. Сім'я, в якій формувався і розвивався його внутрішній світ.
3. Де, коли і яку освіту здобув?
4. Роль книги в його самовихованні. Книга у вашому духовному становленні.
5. Життєві віхи біографії (дати). Скласти опорний конспект у вигляді хронологічної таблиці.
6. Люди, з якими спілкувався, дружив.
7. Що любив і що ненавидів письменник?
8. Естетичний ідеал письменника (його уявлення про справедливий соціальний лад, гармонійно розвинену людину, прекрасні стосунки між людьми). Ваш ідеал у житті.
9. Творча праця письменника (жанрове багатство, публіцистика, переклади).
10. Громадянська активність. Ваша життєва позиція.
11. Нагороди письменника за життя, посмертна слава, вшанування пам'яті.
12. Життя письменника. Який поштовх воно дало мені для роздумів над своїм життям?
13. Питання теорії літератури: портрет, естетичний ідеал.

План — висновок "Значення творчості письменника"

1. Історична необхідність появи письменника (чиї і які традиції продовжив).
2. Що незвичайне, сподвижницьке було в його біографії? Чого воно мене навчило?
3. Жанрове, тематичне багатство та ідейне спрямування його творів.
4. Особливості й індивідуальність стилю, неповторність художнього таланту.
5. Риси новаторства. Що нового вніс у розвиток вітчизняного мистецтва та світової культури?
6. Який автограф залишив письменник у вашій читацькій біографії, у вашому духовному світі?

План аналізу епічного твору

1. Життєва основа (правда) оповідання, повісті, роману тощо.
2. Тема, проблематика твору.
3. Конфлікт (соціальний, побутовий, психологічний).
4. Ідея твору.
5. Сюжет і композиція (експозиція, зав'язка конфлікту, розвиток дії, кульмінація, розв'язка конфлікту).
6. Образи-персонажі, дійові особи, герої (головні й другорядні), епізодичні; позитивні й негативні.
7. Позасюжетні елементи:
  - назва твору, її роль у розумінні теми та ідеї;
  - присвята, епіграф;
8. Описи (пейзаж, портрет; інтер'єр);
9. Відступи (ліричні, публіцистичні, філософські, історичні).
10. Мова художнього твору; звукова особливість мови; лексичні й синтаксичні засоби художньої мови; тропи; віршування (якщо це поема).

План аналізу драматичного твору

1. Жанр драматичного твору (комедія, трагедія, драма, трагікомедія).
2. Тема, ідея, розвиток дії п'єси.
3. Образи — персонажі.
4. Роль ремарок у розгортанні дій у творі.
5. Питання теорії літератури: ява, дія, ремарка, комедія, трагедія, драма, трагікомедія.
6. Мова твору.

АНАЛІЗ ЛІРИЧНОГО ТВОРУ

1. Жанрова своєрідність твору.
2. Мотив, своєрідність його розгортання.
3. Образ ліричного героя.
3. Композиційна структура вірша.
4. Художні засоби (тропи) , мова твору.
5. Ритм, рима, спосіб римування, строфа.

План до характеристики образу літературного персонажа в старших класах

1. Соціально-громадське місце персонажа в творі.
2. Роль портрета в розкритті психологічного стану та характеру персонажа.
3. Проблематика, засоби його змалювання.
4. Формування і рівень світогляду персонажа (минуле героя, де воно є).
5. Мета в житті. Яка ця людина в досягненні її, якими шляхами йде до неї?
6. Духовне багатство і моральна краса персонажа (чи навпаки).
7. Над чим змусив задуматись, чим схвилював той чи інший персонаж.
8. Питання теорії літератури: персонаж, засоби його творення).

Пам'ятка

Як виразно прочитати художній текст

1. Готуючись виразно прочитати будь-який твір, декілька разів прочитайте його про себе.
2. Визначте для себе особисту мету читання (ваше «надзавдання»): що саме ви хочете висловити під час читання, які почуття та асоціації прагнете викликати у слухачів.
3. Продумайте, у яких місцях тексту слід зробити паузи, які слова та словосполучення треба виділити голосом.
4. Вдома декілька разів спробуйте прочитати твір уголос перед дзеркалом.
5. Тренуючись читати, у думках перевірте, чи не робите ви зайвих рухів.
6. Перед початком читання в класі займіть зручну позу, розгляньте слухачів і витримайте паузу. Розпочинаючи читати, не забувайте вказати автора та назву твору. Глибоко вдихніть – і розпочинайте читання.

Орієнтовна схема аналізу прочитаного

1. Чи правильно зрозумів виконавець тему та ідею твору?
2. Чи вдалося читцю передати авторську думку під час читання?
3. Яким було «надзавдання» прочитаного? Чи виконав його читець?
4. Чи цікаві інтерпретація, «бачення» твору, запропоновані читцем?
5. Чи задовольнили вас жести та міміка читця під час виконання твору?
6. Чи не було помилок при передачі змісту художнього твору?
7. Чи вдалося виконавцю уникнути мовленнєвих недоліків під час читання?

Пам'ятка

Як підготуватися до переказу твору або його уривка

1. Перш ніж починати писати, чітко визначте своє ставлення до героя, про якого ви будете писати у творі. Уважно прочитайте твір.
2. Поділіть його на завершені за змістом частини.
3. Підготуйтеся до переказу окремих частин:
  - зверніть увагу на незрозумілі слова, словосполучення;
  - з'ясуйте їхній зміст, намагайтеся використовувати їх при переказі;
  - запам'ятайте, про що йдеться на початку, всередині та наприкінці кожної частини.
4. Переказуючи зміст частини, користуйтеся питаннями-порадниками:
  - про що пише автор? (докладний зміст частини);
  - як він це робить? (художні засоби, які використовує автор).
5. Якщо вам запропоновано вибірковий переказ, то необхідно з усіх визначених частин відібрати лише ті, які відповідають меті висунутих перед вами завдань, і докладно їх переказати.
6. Працюючи над стислим переказом, визначте головну думку прочитаного і, уникаючи зайвої деталізації, перекажіть основні події твору.

Пам'ятка

Як підготуватись до твору-роздуму про літературного героя

1. Продумайте, що вас хвилює у творі, цікавить, з чим ви не погоджуєтесь.
2. Прослідкуйте за текстом, як письменник розкриває характер героя, його вчинки. Зверніть увагу на художні деталі, які допомагають вам зробити висновок щодо ставлення автора до героя. Поміркуйте, чи погоджуєтесь ви з думкою автора.
3. Зробіть необхідні вибірки з тексту, які допоможуть вам написати твір.
4. Відповідно до структури твору — вступу, основної частини, що складається з тез та доказів, висновку — доберіть додатковий матеріал (епіграф, цитати, факти), що стануть у пригоді під час написання твору.
5. Спочатку напишіть твір на чернетці.
6. Працюючи над вступною частиною твору, пам'ятайте те, що її мета — підвести до розуміння вашої головної думки.
7. В основній частині твору викладайте свої думки та обов'язково аргументуйте їх. Намагайтеся уникати простого переказу епізодів твору. Пам'ятайте, що докази можуть бути як прямі, так і від супротивного. Уживайте тільки ті слова, значення яких ви знаєте; уникайте повторення одних і тих самих слів.
8. У заключній частині твору зробіть емоційний обґрунтований висновок щодо вашого ставлення до героя, про якого ви пишете.
9. Прочитайте написане; перевірте зміст, послідовність викладу, грамотність, прослідкуйте за розділовими знаками.
10. Перевірте написане, подивіться, чи немає описок і пропусків букв.

Пам'ятка

Як писати твір компаративного характеру

- 1.Розпочинаючи роботу над твором, ґрунтовно продумайте його тему.
- 2.Визначте головну ідею твору.
- 3.Складіть план, доберіть епіграф, що буде відповідати темі твору та розкривати його головну думку.
- 4.Визначте, що об'єднує та вирізняє твори, які ви аналізуєте.
- 5.Продумайте, який цитатний матеріал з обох творів ви зможете використати для аргументації своєї думки.
- 6.Порівнюючи твори, не забувайте про композиційні засоби викладання думок, а саме:
  - інтригуючий початок;
  - послідовне розгортання тези;
  - хід роздумів у формі «запитання-відповідь»;
  - контрастне зіставлення аргументів;
  - експресивний висновок.
- 7.Викладаючи у творі свої думки, не забувайте, що вони мають бути пов'язані з темою та головною ідеєю твору.
- 8.Звертайте увагу на співмірність частин твору.
- 9.Слідкуйте за тим, щоб ваші думки розкривалися послідовно, щоб кожне попереднє речення було логічно пов'язане з наступним.
- 10.Формулюючи речення, намагайтеся, щоб ваша думка була висловлена точно, просто, ясно, образно та не допускала подвійного тлумачення.

Матеріали до стенду «Вчимося спілкуватися»

Правила проведення дискусії

- 1.Ретельно продумайте свою точку зору на питання і аргументи до неї.
- 2.Вступаючи у дискусію, не розпочинайте її з тих питань, за якими ви розходитеся в поглядах із вашим опонентом.
- 3.Використовуйте метод Сократа, який виявляється в тому, що свою думку ви розподіляєте на маленькі частинки і кожен пропонуєте у формі запитання.
- 4.Уникайте категоричності, особливо, якщо ви заперечуєте опонентові.
- 5.Обминайте монологи, адже діалог продуктивніший.
- 6.Умійте почути та зрозуміти позицію опонента.
- 7.Не переривайте свого співрозмовника.
- 8.Не висміюйте його і не доводьте його точку зору до абсурду.
- 9.Не прискіпуйтеся до невдалої форми висловлювання опонента.
- 10.Не переходьте на особистість співрозмовника.
- 11.Не розбивайте його позицію, а доведіть свою.
- 12.Волійте не перемагати, а знайти істину.
- 13.Погоджуйтеся з тим, у чому ваш співрозмовник має слушність, знайдіть раціональне у його словах.
- 14.Поясніть, чому ви не можете погодитися зі своїм опонентом, і висловіть свої думки.

Теорія літератури

Художні засоби тексту

АВТОЛОГІЯ- вживання слів і виразів у прямому значенні, майже без звернення до тропів. Наприклад, «Садок вишневий біля хати» Т. Шевченка

АКРОСТИХ- вірш, у якому перші літери рядків, прочитані згори вниз, утворюють слово чи й цілий вислів...

АЛЕГОРІЯ-образне інакомовлення, яскраве втілення в конкретному образі абстрактного поняття чи думки. (алегоричний зміст має назва твору П. Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?». Найчастіше алегорію зустрічаємо в байках, казках, загадках.

АЛІТЕРАЦІЯ-добір письменником слів, у яких часто повторюються ті самі чи подібні за звучанням ПРИГОЛОСНІ у віршованому рядку, реченні, строфі.

...Радійте, гРуди, гРозам і моРозам...

АНАЛОГІЯ-це засіб, який нагадує розгорнене порівняння, коли характеристику одних явищ заміняють описом інших, подібних і зрозумілиших читачу.

АНАФОРА-єдинопочаток, повторення тих самих звуків, слів, синтаксичних конструкцій на початку віршових рядків, строф, розділів твору.

ЗАтоплю недолю...

ЗАтопчу неволю

АНТИТЕЗА-протиставлення, стилістична фігура: підкреслене протиставлення протилежного в житті для більшої виразності зображуваного.

«У тій хатині, у раю я бачив пекло..»

АСИНДЕТОН-безсполучниковість, стилістична фігура: відсутність єднальних сполучників між однорідними членами речення та сурядними реченнями. **ПОЛІСИНДЕТОН**-протилежне поняття (багатосполучниковість)

АСОНАНС-добір слів у віршованому рядку, строфі, у яких часто повторюються ті самі чи подібні за звучанням голосні звуки.

....розсИпалися круглі намИстИнки...

БУРЛЕСК – гумористична чи сатирична розповідь, у якій комізм досягається контрастністю предмета зображення і обраних до цього засобів: про величне говориться в зниженому чи навіть грубому тоні, а про буденне – піднесено та урочисто. **ГІПЕРБОЛА**- перебільшення, надмірне художнє перебільшення якихось рис людини, ознак предметів чи явищ з метою

тою яскравішої оцінки їх... **Протилежний засіб** - **ЛІТОТА**(його хата на кур'ячій ніжці).

ГРАДАЦІЯ-стилістичний засіб, коли вирази чи картини подаються зі всезростаючим чи спадаючим значенням.
«Заповіт» Шевченка(гріб, могила, степ, Україна)

ПРОТЕСК-переважно сатиричний, заснований на фантастиці засіб зображення явищ дійсності, поданих у спотворено комічному, навмисне перебільшеному чи зменшеному вигляді...(Поема «Сон» Т.Шевченка, сцена мордобобою)

ГУМОР-вид комічного, коли про серйозне говориться із добродушною посмішкою.

ЕЛІПСИС-стилістична фігура: пропуски у реченнях слів та словосполучень, зрозумілих з тексту.
Дивлюся, сміюся
Дрібні утираю...(сльози).

ЕПІТЕТ-художнє означення, що виділяє і образно змальовує якусь характерну рису чи ознаку людини, предмета, явища..(зелені сади, говорив урочисто, хлопці-молодці, жити розкошуючи)...

ЕПІФОРА-повторення тих самих слів або словосполучень у закінченнях суміжних віршових рядків. строф, речень..
О прекрасний ЧАС,
Неповторний ЧАС...

ІНВЕРСІЯ-одна з поетичних фігур: перестановка слів у реченні з метою увиразнення їх.
Йде весна запашна,
Квітами-перлами закосичена.

МЕТАФОРА-один із основних тропів, який полягає в уподібненні й перейменуванні явищ, у перенесенні властивостей і ознак одного явища на інше на основі подібності.(..сонце сипало на землю своє золото...)

МЕТОНІМІЯ-троп,коли назва одного предмета замінюється назвою іншого,що перебуває з ним у якомусь зовнішньому чи внутрішньому зв'язку

(Гомоніла Україна...,Читаємо Шевченка)

МОНОРИМ-цілий вірш чи його частина,всі рядки якого поєднані однією римою.

ОКСИМОРОН-поєднання контрастних понять(дзвінка тиша)

ПАРАЛЕЛІЗМ-стилістична фігура,послідовне зображення двох чи кількох явищ з різних сфер життя,показ подій на тлі інших чи подібних до них.Це порівняння у формі зіставлення.

Тече вода в синє море,та не витікає,
Шука козак свою долю,а долі немає.

ПЕРИФРАЗ-заміна назви предмета,явища,людини описом їх найхарактерніших ознак.(молодість-весна життя,Шевченко-Кобзар)

ПЕРСОНІФІКАЦІЯ-окремий вид уособлення,коли предметам,явищам надаються властивості людини,вони

олюднюються(діють,розмовляють,радіють,страждають)

Стоять замислені дуби
Над тихою водою.

ПЕСТЛИВІ СЛОВА-слова,за допомогою яких виявляємо ласку,любов і ніжність у ставленні до когось(зіроньки,яснесенький,дубочок).

ПОВТОР-один із найпростіших стилістичних фігур...(в нас клятва єдина і воля єдина)

ПОРІВНЯННЯ-пояснення якоїсь особливості,риси чи ознаки одного предмета за допомогою чимсь подібного до нього іншого предмета,у якому потрібна авторові риса виступає особливо яскраво.

(спів,як бризки неба....Птахою падала до ніг...)

РЕФРЕН-слова чи вирази,що повторюються через певні проміжки тексту.

Ніколи,ніколи не буде Вкраїна рабою фашистських катів

РИТОРИЧНІ ФІГУРИ:

РИТОРИЧНІ ЗВЕРТАННЯ : О люди! Люди небораки!

РИТОРИЧНІ ЗАПИТАННЯ : Нащо здалися вам царі?

РИТОРИЧНЕ СТВЕРДЖЕННЯ :ТАК! Я буду крізь сльози сміятись

РИТОРИЧНЕ ЗАПЕРЕЧЕННЯ :О,не даремно,ні,в степах ревли гармати

СИНЕКДОХА-особливий вид метонімії, заснований на кількісній заміні понять(ноги моєї там не буде)

ТАВТОЛОГІЯ-поєднання чи повторення тих самих або близьких за значенням слів(плаче-ридає).

УОСОБЛЕННЯ-різновид метафори, перенесення властивостей живих істот на предмети, явища чи абстрактні поняття...(бабуня-трава глянула...)

Літературні напрями

АВАНГАРДИЗМ – реакційна і тісно пов'язана з модернізмом течія в літературі(XX ст). Авангардисти відкидали реалістичні традиції в розвитку художньої культури й займалися формалістичними вправами. «Фрма», а не зміст-гловне для них. Їхні тенденції сприйняли потім футуристи, сюрреалісти й представники інших реакційних напрямів і течій.

БАРОКО – художній стиль і напрям, що панував наприкінці 16-у 18 ст. Найхарактерніші ознаки бароко-підкреслена урочистість, пишність, мальовничість, динамічність композиції. У літературі це складна метафоричність, алегоризм образів, прагнення вразити читача, оволодіти його почуттям, свідомістю. (Поезія Сковороди, літописи С. Величка, Г. Граб'янки).

ЕКСИСТЕНЦІАЛІЗМ – течія в літературі, представники цієї течії зосереджують свою увагу на існуванні людини, вилученій з будь-яких систем(релігійних, політичних, соціальних). Існування людини наодинці з буттям-достовірна реальність, вважають вони. (В. Підмогильний)

ЕКСПРЕСІОНІЗМ – напрям у літературі та мистецтві, який покликаний не зображати дійсність, а виражати її сутність.. Експресіоністи сприймають світ нервово, трагічно. Представники цієї течії проголосили єдино дійсним духовний світ людини. (М. Хвильовий, О. Довженко)

ІМАЖІНІЗМ – напрям, що заперечує футуризм. Проголошується необхідність « звільнити слово з тюрми змісту», «поетам образи і тільки образи». (В. Сосюра, Б.-І. Антонич)

ІМПРЕСІОНІЗМ – художній метод, що ґрунтується на принципі безпосередньої фіксації вражень, спостережень, зображення не самого предмета, а враження від нього. (М. Коцюбинський, О. Кобилянська, Г. Косинка).

КЛАСИЦИЗМ – художній стиль і напрям 17-поч. 19 ст. Однією з найважливіших рис його було звернення до античного мистецтва. Для нього характерний також раціоналізм, прагнення побудувати мистецтво на основі розуму, порвати з релігійною схоластикою. Чітко розмежовувались жанри, які поділялись на «високі» (трагедія, епопея, ода) й «низькі» (комедія, сатира, байка). Не дозволялося змішувати трагічне й комічне, героїчне й буденне. Провідним жанром була трагедія. (трагікомедія Ф. Прокоповича «Володимир»)

В Україні класицизм охопив обмежену кількість жанрів, головним чином тих, що вважались «низькими», зокрема бурлеск («Енеїда» І. Котляревського,

«Москаль-чарівник» і «Наталка Полтавка»

І. Котляревського, «Сватання на Гончарівці» і «Шельменко-денщик» Г. Квітки-Основ'яненка)

МОДЕРНІЗМ – сукупність літературних напрямів ХХ ст., яким притаманна форма, творчість, антиреалістична спрямованість, тяжіння до умовних

засобів, експериментаторство. Літературні напрямки модернізму: Імажизм та футуризм, експресіонізм, сюрреалізм, «театр абсурду», «новий роман», дадаїзм. Модернізм утверджує перевагу форми над змістом.

НАТУРАЛІЗМ – літературний напрям, що утверджується в 19 ст. Характеризується прагненням до фотографічного й безпристрасного відтворення дійсності й фатальною біологічною та соціальною зумовленістю людської долі й поведінки. Життя людини у творах натуралістів – це життя насамперед біологічного організму. Показовою тут є творчість В. Винниченка. Для нього не існувало «заборонених» тем.

«НАТУРАЛЬНА ШКОЛА» - зображення життя простих людей, сільської і міської бідноти. Це етап у розвитку критичного реалізму. Натуральна школа відчувається в творчості Є. Гребінки, Т. Шевченка, П. Мирного, І. Нечуя-Левицького.

НЕОКЛАСИЦИЗМ – виник як прагнення протиставити суперечливій дійсності ідеальні цінності, позбавлені всього історично конкретного, соціального змісту образи... ..прихильні до гасла «чистої краси». (М. Рильський, М. Драй-Хмара)

ПОСТМОДЕРНІЗМ – мистецький напрям ост.третини 20 ст.Для постмодернізму характерна іронія,гра у текст - текст у тексті,змішування непеєднуваних стилів.Головне не «що» ,а «як» сказати

ПРОСВІТНИЦЬКИЙ РЕАЛІЗМ –реалізм 19 ст, реалістичний напрям виник значною мірою як заперечення художніх принципів романтизму.Реалізм саме дійсність робить головним предметом зображення,зображує сучасне йому життя. «Типовий герой у типових обставинах»-формула реалізму.(О.Кобилянська,О.Гончар,П.Загребельний,М.Стельмах,В.Винниченко,У.Самчук,М.Хвильовий,І.Багрянйй)

РЕАЛІЗМ – літературний напрям,який характеризується правдивим і всебічним відображенням дійсності на основі типізації життєвих явищ.

(Пізній Т.Шевченко,Марко Вовчок,І.Нечуй-Левицький,Панас Мирний,С.Руданський,І.Франко,М.Коцюбинський)

I ЕТАП розвитку реалізму- епоха Відродження(15-17 ст);

II ЕТАП – епоха Просвітительства (17-18 ст);

В українській літературі реалізм формувався з кінця 18 і до 30-их років 19 ст

(І.Котляревський,Г.Квітка-Основ'яненко).

III ЕТАП – критичний реалізм -40-60-ті роки 20 ст в

Україні(Шевченко,Марко Вовчок).В 70-90-ті роки 20 ст це основний метод в Україні (Нечуй-Левицький,Карпенко-Карий,Франко,Панас Мирний)

Соціалістичний реалізм-його риси виявилися в творчості

І.Франка,Лесі Українки,М.Коцюбинського.

РОМАНТИЗМ – к.18-поч.19 ст.У художній творчості романтизм виявився в показі ідеального героя, його духовного світу та його ідеалів,заради яких він вступає в боротьбу.

Основною рисою романтизму є трагічне двоєсвіття:герой усвідомлює недосконалість світу і людей,страждає від спілкування з ними і водночас бажає жити в цьому світі з цими недосконалими людьми.

Формула романтизму: «Незвичайний герой в незвичайних обставинах».

(Т.Шевченко «Гайдамаки»,Є.ГребінкаМ.Шашкевич)

СЕНТИМЕНТАЛІЗМ – літ.напрям другої половини 18-поч.19 ст,що намагається відтворити світ почуттів простої людини й викликати у читачів співчуття до героїв.(Г.Квітка-Основ'яненко

«Маруся», Наталка Полтавка» І. Котляревського)

СИМВОЛІЗМ – літературний напрям кінця 19-поч. 20 ст. Для символістів конкретний образ модифікується в багатозначний символ, який стає умовним знаком. Поезію та музику символісти вважали вищою формою осягнення таємниць світу, а символи-найдосконалішим втіленням ідеї.

При цьому великого значення надавалося внутрішньому звучанню й ритмові слів, мелодійності мови й грі асоціацій.

СОЦІАЛІСТИЧНИЙ РЕАЛІЗМ – напрям, що панував з 1934 до кінця 1980-х

«Правдивість та історична конкретність художнього образу має поєднуватися із завданням ідейної переробки та виховання трудівників

в дусі соціалізму». Показано в худ. образах перехід від капіталізму до соціалізму, формується новий герой-борець за правду народну.

СЮРРЕАЛІЗМ – авангардистська течія, яка базується на вірі у всемогутність сну, у гру мислення. Джерело творчості – не реальна дійсність, а підсвідомі інстинкти, сновидіння, марення. (Б. - І. Антонич, В. Барка)

ФУТУРИЗМ – авангардистська течія в літературі й мистецтві, прихильники якої проголошують перевагу форми над змістом художнього твору, відмовляються від класичної спадщини, вважають за необхідне знищити синтаксис і пунктуацію.

РОДИ ТА ЖАНРИ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ

РОДИ:

ДРАМА – дія, спосіб відтворення взаємин між людьми, їхніх дій і вчинків не описово, а через розмови дійових осіб-їхні монологи, діалоги, полілоги.

ЕПОС – розповідь, будь-яке повідомлення прозою, і не лише прозою, а й віршованим текстом. У творах епосу зміст розкривається у формі авторської розповіді про події зовнішнього світу, що вже відбулися. Автор прагне розповісти про життєві процеси за певних обставин, вчинки і переживання їх учасників-це основна ознака епосу.

ЛІРИКА – предметом зображення є внутрішній світ людини, її почуття, настрої, переживання і думки, породжені певними життєвими обставинами. Поет-лірик відображає життя за допомогою образів-переживань, властивих йому самому чи ліричному героєві. Він змальовує лише окремих момент в житті людини, душевний стан та настрої.

ДРАМАТИЧНІ ЖАНРИ:

ВОДЕВІЛЬ – легка, комедійна, переважно одноактна п'єса з анекдотичним сюжетом, у якій драматична дія поєднується з музикою, піснями танцями
Невеликий розважальний драматичний твір на побутову тему.
(І.Котляревський «Москаль-чарівник», С.Васильченко «На перші гулі»)

ВЛАСНЕ ДРАМА – п'єса з гострим конфліктом соціального чи побутового характеру, який розвивається в постійній напрузі.
«Наталка Полтавка»
І.Котляревського. «Украдене щастя» Франка....)

ДРАМАТИЧНИЙ ЕТЮД – невелика лірико-драматична композиція, переважно віршована, епічність відсутня («Одержима», « В катакомбах « Л. Українки)

ІНТЕРМЕДІЯ – невелика комічна сценка на побутову тему, яку виконували між діями основної драми, серйозної, переважно релігійної драми-містерії, щоб розважити стомлених глядачів.

КОМЕДІЯ – драматичний твір, у якому висміюються негативні людські якості, потворні суспільні й побутові явища, усе відстале й мертве в житті людини. Події, характери людей та їх вчинки зображуються в смішному комічному плані. («Сто тисяч», «Хазяїн» Карпенка-Карого, «Мина Мазайло» Куліша)

МЕЛОДРАМА – жанр п'єси з гострою інтригою, перебільшеною емоційністю, різким протиставленням добра і зла, її настаново-розчулити глядача. (М.Кропивницький «Дай серцю волю-заведе в неволю»)

ТРАГЕДІЯ – драматичний твір, що ґрунтується на гострому, непримиренному конфлікті особистості, що прагне максимально втілити свої творчі потенції, з об'єктивною неможливістю їх реалізувати.

Незвичайний герой опиняється перед нездоланими ним темними силами і часто гине. («Сава Чалий» Карпенка-Карого)

ТРАГІКОМЕДІЯ – драматичний жанр, якому властиві риси одночасно і трагедії, і комедії. Персонажі трагікомедії мають такі контрастні якості, що одночасно виявляють у них і смішні риси, і безвихідну ситуацію.

(Ф.Прокопович «Володимир»)

ТРАГІФАРС – різновид трагікомедії. За допомогою фарсових засобів і прийомів у таких драматичних творах підкреслюється трагічний сенс існування.

ЕПІЧНІ ЖАНРИ

ЕПОПЕЯ – монументальний твір епічного змісту, в якому широко й всебічно відтворено епохальний перелом в житті цілого народу. Це твір надзвичайно великий обсягом, з численними персонажами. (

«Волинь» У.Самчука)

ЕСЕ – жанр, який лежить на межі художньої і публіцистичної творчості. Це невеликий обсягом твір, конкретна тема, подана в підкреслено вільному тлумаченні, вільна композиція. (О.Гончар, Д.Павличко)

КАЗКА – малий епічний жанр. В основу казки покладено вигадані, фантастичні події. Кінцівка переважно оптимістична: добро перемагає зло. Народні казки поділяються на казки про тварин, фантастично-героїчні та побутові.

ЛЕГЕНДА – прозовий жанр фольклору: народний переказ про життя якоїсь особи чи незвичайну подію, оповитий фантастикою, казковістю. Легенди бувають міфологічні (в них дається фантастичне пояснення походження землі, людей і тварин, йдеться про фантастичні перетворення людей у звірів, птахів, рослин); апокрифічні (перероблені різні біблійні та євангельські історії); історико-героїчні (про видатних героїв, що боролися проти ворогів народу).

МІФ – перекази про незрозумілі явища природи, історичні події, богів, обожнених героїв, демонів, духів... В них відбиті уявлення людей про походження світу, про сили природи. (міфи про русалок використані в «Лісовій пісні» Л.Українки)

НАРИС – такий прозовий твір на актуальну тему сучасності, в якому йдеться про справжні факти, події, людей. Важливою рисою нарису є документалізм, наявність адреси зображених подій і людей, бувають і «безадресні», проблемні нариси, у яких досліджуються певні важливі явища, а не факти.

НОВЕЛА – малий епічний жанр художньої літератури. Динамічна інтрига, напружений сюжет, несподівана розв'язка – риси новели. Твір переважно про одну якусь незвичайну подію, що стала поворотною в долі персонажа чи кількох головних персонажів. (В. Стефаник, М. Коцюбинський)

ОПОВІДАННЯ – невеликий епічний твір про одну чи кілька подій у житті персонажа, що відіграють важливу роль у його долі. Творам

цього жанру властивий переважно невеликий відрізок часу, коли відбуваються основні події, проста композиція, однолінійний сюжет, мала кількість персонажів.

ПАМФЛЕТ – злободенний гостро-сатиричний твір. основний викривальний пафос якого спрямований на нещадне осміяння суспільно шкідливих соціально-політичних явищ, організацій і впливових осіб. У памфлетах переважно поєднується художність і публіцистичність, використовується гіперболізація, іронія, сарказм...

ПЕРЕКАЗИ – усні оповідання про видатні події минулого. Від легенд відрізняються більшою достовірністю і документальністю змісту, відсутністю фантастики і гіперболізації подій, образів.

ПОВІСТЬ – переважно прозовий епічний художній твір, в якому змальовано широку картину життя ряду персонажів протягом тривалого часу. У повісті, на відміну від роману, однолінійний сюжет, менше персонажів. Але все складніше й детальніше, ніж в оповіданні, більше дійових осіб, детальніші описи. («Микола Джеря» І. Нечуя-Левицького)

ПРИТЧА – короткий фольклорний літературний розповідний твір повчального характеру. За змістом притча близька до байки, в ній чітко висловлена мораль. (І. Франко «Мій Ізмарагд»)

РОМАН – великий і складний за будовою епічний прозовий твір у якому широко охоплені події й докладно розкриті життєві долі кількох, а іноді багатьох людей у зв'язку з суспільними відносинами й побутовими обставинами. Цьому жанру властиві розгалуженість сюжету, переплетіння ряду сюжетних ліній, детальні описи.

Різновидом роману є роман у віршах.

Іноді кілька романів одного автора, пов'язаних ідейним задумом, розвитком сюжету та образами персонажів, створюють дилогії, трилогії, цикли, епопеї.

(П. Мирний «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»)

ФЕЙЛЕТОН – невеликий за обсягом твір художньо-публіцистичного характеру, написаний на злободенну тему, що розкривається в гумористичному плані. (Остап Вишня, Степан Олійник)

ЛІРИЧНІ ЖАНРИ

ГІМН – тепер це урочиста пісня, що є символом державної, класової або партійної єдності.

Франків «Гімн»-заклик до революції.

Гімном також називають урочисту хвалебну пісню чи музичний твір на честь визначної події, міста, славетної людини...

Український національний гімн «Ще не вмерла України...».

ДИФІРАМБ - один із видів давньогрецької лірики, близький до оди чи гімну.

У новоєвропейській літературі-вірш. позначений надмірним звеличенням певної особи або події. Тепер цей термін часто вживається в іронічному значенні.

ДУМКА – жанр невеликої медитативно-елегічної (журливої) поезії.
(Т. Шевченко, М. Петренко «Дивлюсь я на небо»)

ЕЛЕГІЯ – вірш. у якому виразно спостерігаються настрої журби, смутку, меланхолії, часто звучать скарги на життєві незгоди, містяться грікі роздуми про швидкоплинність людського життя.

ЕПІГРАМА – коротенький, переважно в одну строфу, сатиричний вірш на злободенну тему, в якому дотепно висміюється негативне суспільне явище чи особа.

ЕПІТАЛАМА – пісня на честь молодого подружжя, яка виконувалася під час шлюбних урочистостей.

ЛІРИЧНИЙ ПОРТРЕТ – це вірш, у якому подано характеристику реальної людини. розкрито її внутрішній світ. (М. Рильський «Шевченко», «Шопен»)

МЕДИТАЦІЯ – вірш філософського змісту, у якому автор передає свої глибокі роздуми про деякі важливі проблеми, інколи глобального значення

(життя і смерть, дружба і кохання, людина і природа)

(Шевченко «Доля», «Муза»..., Леся Українка «Коли втомлюся я життям щоденним..»)

ОДА – хвалебний вірш, присвячений уславленню важливих історичних подій або видатних осіб. Стиль таких творів особливо врочистий.

ПАНЕГІРИК – урочиста похвальна промова, яка виконувалася на народних зборах, присвячувались, звичайно, певним видатним особам. суспільним діячам, полководцям, вихваляючи їхні діяння.

ПІСНЯ – вірш ліричного або ліро-епічного

характеру, мелодичний, призначений для співу. Два види пісень: народні та літературні.

ПОСЛАННЯ – епістолярно-публіцистичний вірш, написаний у формі звернення до певної реальної особи.. послання, лист... (іноді до багатьох осіб)

(Т. Шевченко «І мертвим, і живим...»)

ПСАЛМИ – жанр духовної лірики. («Давидові псалми» Т. Шевченка)

РОМАНС – сольна лірична пісня, здебільшого про кохання, виконується із супроводом. (Є. Гребінка, А. Кримський, Леся Українка). Джерела українського романсу-у народній пісні.

Романс Франка «Як почувеш вночі край свого вікна» покладений на музику різними композиторами.

СОНЕТ – старовинна за походженням форма вірша із 14 рядків, розбитих на два чотиривірші (катрени) і два тривірші (терцети), написаних 5-стопним ямбом.

У першій строфі сонета ставиться основна тема, в другій вона розвивається. Ця частина вірша зветься заспівом.

У третій строфі настає злам у розвитку теми, висловлюється антитеза до сказаного раніше. В останній строфі вирішується протиріччя, а висновок формулюється в останньому рядку (сонетному замку). Останні дві строфи називають виспівом.

(М. Шашкевич, Ю. Федькович, І. Франко, Леся Українка, М. Рильський, Д. Павличко)

ОСНОВНІ МОТИВИ ЛІРИКИ :

Філософська ;

Громадянська (суспільно-політична) ;

Пейзажна ;

Інтимна.

ТРАВЕСТІЯ – жартівлива поезія, що є комічною переробкою. перелицюванням творів із серйозним чи навіть героїчним змістом. («Енеїда» Вергілія і «Енеїда» Котляревського)

ЛІРО-ЕПОС ТА ІНШІ МІЖРОДОВІ Й СУМІЖНІ ЖАНРИ

БАЙКА – невеликий, переважно віршований розповідний алегоричний

твір з повчально-сатиричним змістом, у якому вади людей і недоліки суспільного життя показано в образах тварин, птахів, риб або ж зведено до умовних людських стосунків. Байки часто починаються і закінчуються «мораллю»- повчальними висновками. Подію, покладену в основу байки, називають *фабулою*. Алегорія в байці багатозначна. (Г. Сковорода, Є. Гребінка, Л. Глібов)

БАЛАДА – тепер це невеликий віршований ліро-епічний твір казково-фантастичного, легендарно-історичного чи героїчного змісту з драматично напруженим сюжетом і співчутливо-сумним звучанням. Баладі властива невелика кількість персонажів, незвичайність і загадковість подій, гострота, а часто й трагічність у розв'язанні конфлікту., ліризм. (Т. Шевченко «Причинна», «Тополя»...)

БИЛИНА – героїчна, інколи соціально-побутова, епічна пісня, поширена в 9-13 ст. У них прославлялись відважні захисники Вітчизни-богатири. Билинні сюжети знайшли відображення у фольклорі, наприклад, в казках герої Ілля Муромець.

ДУМА – ліро-епічний, віршований твір, у якому оспівується героїчне історичне минуле українського народу, переважно часів визвольної боротьби. Творцями, виконавцями дум були кобзарі-бандуристи та лірники.

Думи здебільшого розпочинаються заспівом, потім іде розгортання подій з епізодичними повторами та ліричними відступами. В закінченні думи звеличуються герої. Думи поділяються на дві основні групи: історичні («Козак Голота») та побутові («Удова і три сини»).

МЕМУАРИ – один із видів документальної літератури, коли автор-здебільшого активний учасник суспільних подій-розповідає про те, що бачив і чув, про людей, з якими співпрацював чи зустрічався. про себе і свою епоху. До мемуарів належать автобіографії письменників, їхні спогади, щоденники, записи.

ПОЕМА – віршований ліро-епічний твір, у якому розвинутий сюжет поєднаний з ліричними відступами. У ній порушуються важливі проблеми минулого, сучасного чи майбутнього. У поемі зливаються епічні (події, характери, сюжети) і ліричні елементи (авторські переживання, ліричні відступи, ліричний герой). Вона часто має елементи драми. Залежно від того, які елементи домінують у творі, виділяють ЕПІЧНУ, ЛІРИЧНУ та ДРАМАТИЧНУ поему.

Жанри поеми:

Бурлескно-травестійна («Енеїда» І.Котляревського) ;

Ліро-епічні поеми:

Романтична («Гайдамаки» Т.Шевченка) ;

Реалістична («Катерина», «Наймичка» Т.Шевченка) ;

Сатирична (« Сон» Т.Шевченка) ;

Психолого-філософська поема (Іван Вишенський» І.Франка) ;

Соціально-філософська («Мойсей» І.Франка) ;

Драматичні поеми писала Леся Українка « В катакомбах». «Осіння казка».

СПІВОМОВКА – невеликий вірш сатиричного або гумористичного змісту, в основі якого лежить народний анекдот, приказка. Жанрові особливості виявляються в тому, що описується один комічний чи трагічний випадок, події зображуються стисло, динамічно. Героїв небагато. Кінцівка-дотепний афористичний вислів. (С. Руданський «Співомовки»)

ХУДОЖНЯ БІОГРАФІЯ – це специфічне міжродове жанрове утворення.. Творче змалювання життєвого шляху конкретно-історичної особи, реалізоване на основі документів і подій конкретного часу

(В.Шевчук « Син волі», М.Олійник –про Шевченка «Дочка Прометея»- про Л.Українку)

ЩОДЕННИКИ – щоденні або ж такі, що не мають певної періодичності, записи певних подій, учасником і свідком яких був їх автор. В них немає єдиного сюжету, єдиного спільного ідейного задуму. (В.Винниченко, П.Тичина, О.Довженко)

АНАЛІЗ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ

ЗМІСТ ТВОРУ

ІДЕЯ – основна думка, висвітленню якої автор підпорядковує всі змальовані ним картини й образи. Вона несе в собі оцінки зображених у творі людей, стосунків між ними, щось схвалює, підносить, викриває, осуджує.

«Хазяїн» І.Карпенка-Карого – засудження скнарості, дріб'язкової ошадливості, черствості і некультурності Пузиря.

ПРОБЛЕМАТИКА – це осмислення письменником тих соціальних характеристик, явищ, які він зобразив у творі ; характерних тенденцій розвитку

суспільного життя, його контрастів і конфліктів. Інколи в одному творі піднімається декілька проблем, одна з них може визначатись головною.

ТЕМА – предмет зображення, ті життєві явища, які відібрані митцем для художнього відтворення. Тема твору завжди пов'язана з його ідеєю.

Так, темою поеми Лесі Українки «Давня казка» є служіння поета визвольній боротьбі трудящих проти гнобителів.

Темою комедії І.Карпенка-Карого «Хазяїн» є зображення такого соціального явища, як утвердження в суспільстві нової соціальної буржуазії на стадії нагромадження власності.

МОТИВ – тема ліричного твору. В творчості того чи іншого поета висвітлюється низка тем, часто близьких, споріднених. Тому й говоримо: в ліриці Т.Шевченка переважають мотиви....

ФОРМА ТВОРУ

ІНТЕР'ЄР – змалювання на картині чи в художньому творі внутрішнього простору споруди, житла, в якому мешкають персонажі. Він конкретизує місце подій в творі, наочно ілюструє соціальне становище персонажів, їхню професію, духовні запити, звички...

КОМПОЗИЦІЯ – зумовлена змістом побудова, розміщення і співвідношення всіх його складових частин, порядок розгортання подій і взаємодії персонажів.

Епічний твір може бути цілісним з погляду побудови, а може членуватися на окремі частини, розділи, глави, а в Ю.Яновського роман «Вершники» складається з новел.

В драматичному творіє поділ на дії(акти), картини, яви(сцени), наявні ремарки(пояснення автора в тексті п'єси.що подається в дужках курсивом)

Ліричні твори діляться на строфи, тобто повторювані у вірші поєднання кількох рядків, пов'язаних між собою певною системою рис, способами римування, інтонацією.

ПРОЛОГ – початковий епізод твору, у якому автор підводить читача до сприймання твору, повідомляє про свої наміри.

ЕПІЛОГ – підсумкова частина твору, у якій розповідається про подальшу

долю головних персонажів після того, як основні суперечності між ними розв'язалися, іноді через багато років після зображених подій.

ОБРАЗОМ називають конкретно-чуттєве художнє змалювання в художньому творі людини(образи-персонажі), природи(образи-пейзажі), речового оточення(образи-речі). Головними у прозовому творі є образи людей, їх називають персонажами в епічному творі, дійовими особами – в драматичному творі. В ліриці- образи-переживання. образи-емоції. До образної системи входять образи-типи, образи-характери, образи-символи, образи-деталі.

ОБРАМЛЕННЯ – початкова, а іноді й остання частина в композиції твору, яка, ніби в рамку, вкладає розповіді про інші події. Обрамлення є поза- сюжетним елементом твору.

ПЕЙЗАЖ – це бачення письменником навколишнього світу природи- річки. неба. озера..та його впливу на душу людини. Пейзаж часто виступає образною паралеллю до душевного стану персонажів, картинами природи розпочинаються або закінчуються сюжетні перипетії в епічному творі.

ПОРТРЕТ – змалювання зовнішності персонажа: виразу обличчя, постаті, ходи, одягу, манери триматися, характерних жестів...

Основне його призначення-дати читачеві зорове уявлення про дійових осіб. Це найважливіший засіб творення художнього образу.

СЮЖЕТ – це подія чи система пов'язаних між собою подій, в процесі розвитку яких у творі розкриваються характери персонажів і весь зміст твору. Це показ персонажів твору в боротьбі, в дії, в суперечках, у доланні перешкод. В основі сюжету завжди лежить

якийсь підказаний життям конфлікт. Сюжети властиві для епічних, драматичних і ліро-епічних творів. Сюжети бувають однолінійні (пов'язані з вчинками головних героїв) та розгалужені (у них кілька сюжетних ліній).

ЕКСПОЗИЦІЯ – частина художнього твору, що знайомить читача з його головними персонажами, з умовами й обставинами, які спричинили виявлення конфлікту.

ЗАВ'ЯЗКА – прояснює читачеві якісь події та ситуації, з яких починається конфлікт протилежних сил у творі.

РОЗВИТОК ДІЇ – подальше загострення конфлікту між персонажами.

КУЛЬМІНАЦІЯ – епізод у творі, коли конфлікт досягає найвищої точки напруження, після якої настає розв'язка.

РОЗВ'ЯЗКА – завершення конфлікту.

ТИПОВИЙ ХАРАКТЕР – характер, що узагальнює в собі істотні властивості людей.

ПРОТОТИП – факт життя чи риси характеру, що покладена в основу створення літературного образу. Письменник часто у житті зустрічає людей, що стають прототипами його героїв.

ФАБУЛА – хронологічний ланцюг подій, зображених у творі.

ВІРШУВАННЯ

НАЙПОШИРЕНІШІ СИСТЕМИ ВІРШУВАННЯ

Метрична. Характеризується нормативним чергуванням довгих та

коротких складів(поширена в античному віршуванні).

Силабічна.Первісною ритмічною одиницею взято склад.Ця система властива мовам з постійним наголосом-французькій,польській.

Тонічна.Спирається на повтор слів або словосполучень зі своїм наголосом як основного ритму.

Силабо-тонічна.Базована на чергуванні наголошених та ненаголошених складів,яка поєднує в собі силабічні і тонічні якості.Ця система найбільш характерна для українського віршування.

РІЗНОВИДИ СТОП

Стопа –чергування наголошених і ненаголошених складів.Стопа може бути:

ДВОСКЛАДОВА :

Хорей- з наголосом на першому складі | ___/ ___ | ;

Ямб - з наголосом на другому складі | ___ ___/ | ;

Пірихій –ненаголошена ;

Спондей-обидва склади наголошені | ___/ ___/ | ;

ТРИСКЛАДОВА :

Дактиль –наголос на першому складі | ___/ ___ ___ | ;

Амфібрахій – наголос на другому складі | ___ ___/ ___ | ;

Анапест – наголос на третьому складі | ___ ___ ___/ | ;

ЧОТИРИСКЛАДОВА:

Пеон.

РИМА ТА РИМУВАННЯ

РИМА – співзвучність закінчень у суміжних та близько розміщених словах,які можуть бути в заключній частині рядка або в середині рядка(внутрішнє римування).

За місцем останнього наголосу у рядку рима може бути :

Чоловіча – на останньому складі.....Дніпро ;

Жіноча – на передостанньому складі..... кручі ;

Дактилічна – на третьому від кінця... пробиратися ;

РИМУВАННЯ :

кільцеве(авва), суміжне(парне)(аавв);перехресне(авав)

потрійне (ааа),четверне (аааа).

РІЗНОВИДИ СТРОФ

СТРОФА – композиційне поєднання кількох віршованих

рядків, об'єднаних здебільшого спільним римуванням, яка повторюється і відокремлюється паузою від наступної строфи.

Види строф : двовірші

(дистихи), тривірші (терцети, терцини), чотиривірші (катрени), п'ятивірші

(квінтили).. ... .. вісімнадцятивірші.

Існують також «тверді строфічні форми», що мають тільки їм властиву внутрішню конструкцію :

Сонет – 14-тирядковий вірш ;

Рондель – вірш на 13 рядків, згрупованих у три строфи: в двох перших по чотири, а в третій 5 рядків ;

Рондо – вірш із 4 рядків, у якому римуються 1, 2, 4 рядки, 3 – не римований.

Верлібр-(вільний вірш) – це вірш, у рядках якого відсутнє рівномірне чергування наголошених і ненаголошених складів. Вільний вірш не поділяється на стопи, його рядки мають довільну кількість складів і різну довжину. Вільний вірш не має рими.